

УДК 347.133(477)

Павліш Павел Васильович,

здобувач кафедри цивільного права

Національного університет «Одеська юридична академія»

ПОНЯТТЯ ДОГОВОРУ НАДАННЯ ЮРИДИЧНИХ ПОСЛУГ ТА ЙОГО МІСЦЕ В СИСТЕМІ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ДОГОВОРІВ

Постановка проблеми. Із розвитком ринкових відносин та демократизацією українського суспільства послуги адвоката стають все необхіднішими. Закономірною реакцією на таку потребу стало різке збільшення кількості суб'єктів надання правових послуг. В свою чергу, розвиток цієї сфери обумовив зміну погляду, який існував до недавнього часу на правову діяльність як «непродуктивну працю», що не дозволяло говорити про її продукт – послугу юриста як об'єкт цивільного права. Позитивом ЦК України [1] є наявність положень про договірну свободу, а також загальних положень про послуги. Проте чинне цивільне законодавство не містить правової моделі для регулювання відносин щодо надання юридичних послуг з урахуванням їх відмінних особливостей. Оцінюючи сучасний стан концептуальних розробок в цій сфері, потрібно визнати, перш за все, цінність наукових ідей вчених-цивілістів про природу послуги як об'єкта цивільних прав, а також договірних правовідносин з приводу надання послуг, зокрема юридичних послуг. Також існує значна кількість робіт щодо окремих видів договірних зобов'язань з приводу надання послуг: медичних, освітніх, посередницьких тощо. Проте у вітчизняній правовій літературі не має ґрунтовних наукових праць з висвітлення особливостей договорів про надання юридичних послуг, оскільки на системному рівні проблема ця раніше не досліджувалась.

Стан дослідження теми. Сформульовані в науковій статті результати дослідження ґрунтуються на працях українських і російських вчених-юристів радянського і сучасного періодів в галузі цивільного права: В.В. Луця, О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової, А.С. Довгерт, Я.М. Шевченко, С.М. Бервено, В.А. Васильєвої, Р.А. Майданика, Р.Ю. Ханік-Посполітак, Ч.Н. Азімова, М.М. Сібільова, Є.О. Харитонова, Н.О. Саніахметової, Г.А. Осетинської, М.В. Кротова, В.Г. Олюхи, К.А. Карчевського,

О.С. Іоффе, Д.І. Мейера, М.І. Брагінського, В.В. Вітрянського, О.М. Шуковської, С.Н. Братуся, А.Ю. Кабалкіна, Е.Д. Шешеніна, С.С. Шевчук, В.А. Ойгензіхта, О.А. Красавчікова, Ю.К. Толстого, М.В. Гордона, Е.А. Суханова. При написанні дисертації проаналізована також інша численна вітчизняна і зарубіжна монографічна література та періодичні видання, що так чи інакше стосуються предмету дослідження.

Метою статті є науковий аналіз загальних положень договору надання юридичних послуг та аналіз чинного законодавства України, теоретичних та практичних проблем, що виникають у сфері надання вищезазначених послуг.

Виклад основного матеріалу. Договір про надання юридичних послуг необхідно розглядати у якості змішаного договору, що містить елементи договорів відплатного надання послуг, доручення, підряду, відносно ризику недосягнення бажаного для довірителя результату (ненадання або ненадання правової допомоги).

У ЦК України 1963 р. зобов'язання про надання послуг не виділялися в окрему групу договорів і не систематизувалися. Разом з цим, у науці цивільного права давно існувала класифікація, де окремо називалися договори про надання послуг. Включення у чинний ЦК України поняття правочину про надання послуг є закономірним, оскільки питома вага зобов'язань з надання послуг у загальній системі зобов'язань буде з часом невпинно зростати. ЦК УРСР містив лише окремі види договорів про надання послуг (такі, як договір схову; договір комісії; договір перевезення тощо), але тільки новітня кодифікація дала змогу закріпити новий інститут зобов'язального права – договір про надання послуг.

Загальними ознаками, які об'єднують усі договірні зобов'язання про надання послуг у єдину групу, є особливість об'єкта. Вони полягають у тому,

що по-перше, це нематеріального характеру, а по-друге – вони нероздільно пов'язані з особистістю послугонадавача. При укладенні договору про надання послуг замовник не може попередньо твердити про те, що він остаточно ознайомлений та згодний з якістю послуги, оскільки це може бути належним чином ним оцінено лише в процесі її споживання. Зазначені особливості можна продемонструвати на прикладі розмежування зобов'язань про надання послуг та підрядних зобов'язань. Основною розмежувальною ознакою у цьому випадку буде результат діяльності, що здійснюється послугонадавачем. Якщо у зобов'язаннях підрядного типу результат виконаних робіт завжди має речову форму, то у зобов'язаннях про надання послуг результат діяльності виконавця не має речового змісту. Сама послуга споживається у процесі її надання, тому її визначення дається як діяльність, спрямована на задоволення будь-яких потреб.

При послугах продається не сам результат, а дії, які до нього призвели. Слід мати на увазі, що певна дія або бездіяльність з надання послуги може створювати або бути опосередкована певною матеріальною річчю, наприклад, медичні, готельні послуги. Однак лише у тому випадку, коли такий результат є невід'ємним або застосована річ є необхідною для вчинення, власне, самої замовленої дії або діяльністю виконавця, – такі відносини є також предметом договору про надання послуг [2, с. 765].

Зважаючи на викладене можна зробити попередній висновок, що предметом договору про надання юридичних послуг є дії щодо надання кваліфікованої юридичної допомоги (в тому числі надання відповідних консультацій) та у представництві інтересів замовника (клієнта) у суді та інших органах.

Кваліфікована юридична допомога характеризується не досягненням конкретного результату, а повинна визначатися самим процесом її надання, а саме тим, наскільки за формою і змістом діяльність особи, яка надає юридичну послугу, направлена на досягнення бажаного для клієнта результату. Це проявляється у тому, що: 1) особа, яка надає юридичну послугу, не має права допускати юридичні помилки; 2) в умінні і бажанні особи, яка надає юридичні послуги, знаходити обґрунтовані і своєчасні рішення, в креативності мислення в нестандартних ситуаціях; 3) в здібностях особи, яка надає юридичні послуги, як професіонала уникати фактичних (технічних) помилок.

В офіційних документах та у практичній діяльності поняття «юридичні послуги» та «правові послуги» вважаються рівнозначними. Проте в літературі було висловлено думку про те, що під юридичними

послугами слід розуміти зобов'язання, що виникають із договорів доручення, комісії, управління майном і комерційної концесії, особливості яких є участь посередника – представника, комісіонера, управителя майном тощо, який діє від чужого або свого імені, але в інтересах іншої особи [3, с. 38-43]. Виходячи з цього, послуги, що надають професійні юристи, слід називати не юридичними, а правовими.

Так, у відповідності до ст. 59 Конституції України [4] кожен має право на правову допомогу. У випадках, передбачених законом, ця допомога надається безоплатно. Кожен є вільним у виборі захисника своїх прав.

Спираючись на рішення Конституційного Суду, в якому було зазначено, що право на правову допомогу – це гарантована Конституцією України можливість фізичної особи одержати юридичні (правові) послуги, можна поставити знак рівності між поняттями «правова допомога» та «надання юридичних (правових) послуг». Аналогічно термін «договір про надання правової допомоги» є синонімом поняття «договір про надання юридичних (правових) послуг».

Таких самих принципів при визначенні поняття договору про надання юридичних послуг дотримується і А. Гранкіна. Вона зазначає, що згідно з договором про надання юридичних послуг замовник доручає, а виконавець бере на себе зобов'язання надавати послуги з правових питань та підготовки необхідних документів в обсязі та на умовах, передбачених договором про надання юридичних послуг, а замовник зобов'язується оплатити виконавцеві зазначену послугу, якщо інше не встановлено договором.

Правовідносини щодо надання юридичних послуг є майновими, оскільки це правовідносини, які зумовлені використанням у суспільстві товарно-грошової форми або безпосередньо не пов'язані з грошовим обігом, але мають вартісний характер, оскільки пов'язані з дією закону вартості. Оплатні правовідносини з приводу надання юридичних послуг належать до першої групи. Якщо ж за певних причин клієнт не платить за юридичні послуги, це не позбавляє майнової цінності надану допомогу, проте такі правовідносини слід відносити до другої групи наведеної градації.

Майнові відносини є здебільшого предметом цивільного права. Проте відповідно до ст. 1 ЦК України цивільними правовідносинами є майнові відносини, засновані на вільному волевиявленні, юридичній рівності та майновій самостійності їх суб'єктів.

Вітчизняне законодавство передбачає виникнення правовідносин щодо надання юридичних

послуг на підставі договору та постанови посадової особи державного органу. Договірні правовідносини щодо надання юридичних послуг виникають на підставі договору – юридичного факту. Припускається, що сторони договору самостійно визначають зміст відносин між собою. Це твердження називається автономією волевиявлень. Вона виявляється у здатності особи та наявності у неї можливості, укладаючи договір, самостійно формувати і виявляти свою волю до виникнення названих правовідносин. Сторонам надано також можливість вибору між декількома варіантами поведінки в межах, установлених законом. Наявність вільного волевиявлення суб'єктів до укладення правовідносин дає підстави констатувати диспозитивність таких правовідносин.

Юридична рівність учасників означає, що вони займають однакові юридичні позиції і жодна зі сторін не наділена стосовно іншої функціями влади. Юридична рівність учасників цивільно-правових відносин означає рівні підстави виникнення, зміни чи припинення суб'єктивних цивільних прав у їх носіїв (незалежно від матеріальної та соціальної рівності, організаційно-владної залежності), а також рівні підстави відповідальності за цивільні правопорушення. Юрист та його клієнт, перебуваючи у правовідносинах з приводу надання юридичних послуг, є вільними, не підпорядкованими один одному суб'єктами.

Майновий характер договірних відносин щодо надання юридичних послуг, їх товарно-грошовий, вартісний характер зумовлюють майнову самостійність учасників, які виступають власниками відокремленого майна. Зокрема, юрист є власником ним послуг, які він надає, а клієнт – коштів, які він має намір сплатити за ці послуги. І юрист, і клієнт наділені розпорядчою самостійністю щодо зазначеного майна. Таким чином, договірні правовідносини з приводу надання юридичних послуг є майновими і такими, що базуються на юридичній рівності, вільному волевиявленні, майновій самостійності їх учасників та спрямовані на реалізацію приватних інтересів, отже, є цивільними правовідносинами. Оскільки об'єктом цих правовідносин є послуга, то вони є цивільно-правовими відносинами з приводу надання послуг.

З прийняттям ЦК України 2003 р. передбачено абсолютно новий підхід щодо розуміння сутності цивільних відносин, джерел їх правового регулювання. Новизна підходу полягає у визнанні об'єктивності існування цивільних відносин, які існують незалежно від соціальних регуляторів (в тому числі права як одного з їх різновидів), тобто цивільні відносини є первинними, а право як один із регуляторів – вторинним. Отже, той факт, що договірні

правовідносини щодо надання юридичних послуг врегульовані законодавством про адвокатуру, не заперечує їх цивільно-правової природи, не є перешкодою у їх зарахуванні до цивільно-правових.

Усі договори про надання послуг мають низку спільних рис, і це обумовлює закріплення в гл. 63 ЦК України узагальнених положень щодо договору про надання послуг. Норми цієї глави співвідносяться з нормами, що регулюють договори про окремі послуги відповідно як загальні та спеціальні, тому застосовуються до всіх договорів про надання послуг, якщо інше не випливає із суті відповідних зобов'язань [2, с. 765-780].

За договором про надання послуг одна сторона (виконавець) зобов'язується за завданням другої сторони (замовника) надати послугу, яка споживається в процесі вчинення певної дії або здійснення певної діяльності, а замовник зобов'язується оплатити виконавцеві зазначену послугу, якщо інше не встановлено договором (ч. 1 ст. 901 ЦК України).

Слід зазначити, що Україна не є новатором у правовому визначенні договору про надання послуг. Коріння цього правочину сягає римського класичного права, яке розробило договір найму послуг (*location-conductio operarum*) [5, с. 1-2]. За цим договором одна сторона (виконавець) брала на себе зобов'язання виконати на користь іншої сторони (наймача) певні послуги, а наймач брав на себе зобов'язання оплатити за ці послуги встановлену винагороду. Цей договір, на відміну від *location-conductio operis*, метою якого було надання підрядником готового результату робіт, мав своїм предметом виконання окремих послуг.

Таким чином, слід зазначити, що всім послугам властива одна спільна ознака – результату передують здійснення дій, які не мають матеріального змісту. Тому доцільно знову повторити: «при наданні послуг продається не сам результат, а дії, які до нього призвели».

Отже, предметом договору про надання послуг є виконання певних дій або здійснення певної діяльності, які не мають матеріального результату.

Деякі послуги можуть надаватися безвідплатно, про що необхідно зазначити в договорі, адже відповідно до ч. 5 ст. 626 ЦК України будь-який договір вважається відплатним, якщо інше не встановлено договором, законом або не випливає із суті договору. Якщо в договорі про надання послуги нічого не вказано щодо оплати або виходячи з його умов не можна чітко визначити розмір плати, то такий договір вважається відплатним, а ціна послуги визначається виходячи із звичайних цін, що склалися на аналогічні послуги на момент укладання договору (ч. 4 ст. 632 ЦК України).

Основний юридичний результат, на який спрямовані договори про надання послуг, полягає у наданні послуги, яка споживається в процесі вчинення певної дії або здійснення певної діяльності. Тобто надання послуги передбачає вчинення виконавцем певної дії або здійснення ним певної діяльності [6].

Для характеристики договорів про надання послуг необхідно також встановити, що ж становить собою зміст таких договорів, які є істотні умови договору, порядок його укладення, а також форма укладення.

Однією з істотних умов договору, без визначення якої є неможливим укладення не лише договору про надання послуг, але й будь-якого іншого договору є його предмет. Предметом договору (предметом договірної зобов'язаності) є дії (або утримання від дій), які повинні виконати (або утриматися від виконання) зобов'язана сторона.

У відмінності до загального визначення предмету договору про надання послуг – предметом договору про надання послуг адвокатом є саме послуга. Відповідно до ст. 177 ЦК України послуга є самостійним об'єктом цивільних прав, проте її визначення в ЦК України не закріплено. В інших нормативних актах [7, с. 105-108] та юридичній літературі спостерігається неоднозначне розуміння того, що собою являє послуга.

Детальніше на підставі огляду всіх існуючих позицій законодавця і науковців з приводу вказаного поняття, можна дійти висновку, що послуга в будь-якому разі характеризується такими основними ознаками [8, с. 334]: 1) послуга спрямована на досягнення певного корисного і правомірного результату; 2) результат послуги є завжди немайновим, хоча може мати речову форму (наприклад, письмовий юридичний висновок може бути результатом надання юридичних послуг). При цьому слід розуміти, що при наданні послуги головним є не майнова форма вираження результату послуги, а її зміст; 3) послуга є різновидом товару, адже вона спрямована на задоволення потреб і має грошову оцінку; 4) послуга невіддільна від джерела, тісно пов'язана з особою виконавця та процесом її надання; 5) послугу неможливо зберігати, тобто вона існує лише на той час, коли надається; 6) надання й споживання послуги відбувається одночасно, тобто послуга споживається в процесі її надання.

Правова природа договору на надання юридичних послуг носить досить складний характер і ідеальним варіантом бачиться змішаний договір, що містить ознаки кількох договорів.

Для того щоб дати визначення цьому правочину, необхідно керуватися не лише положеннями цивільного законодавства, а й враховувати специфіку наданої надавачем юридичних послуг юридичної допомоги. Виходячи з цього, можна сформулювати визначення договору на надання юридичних послуг як змішаного правочину таким чином: це договір, за яким одна сторона (надавач послуг) зобов'язується надати кваліфіковану юридичну допомогу довірителю або призначеній ним особі, а інша сторона-довіritel – зобов'язується її оплатити. Дії з надання кваліфікованої юридичної допомоги, що виражаються в наданні юридичних послуг та представництві інтересів довірителя в суді та інших органах, є предметом окремого договору.

Отже, договір про надання юридичних послуг є двостороннім, сплатним, консенсуальним, каузальним, не є публічним, але містить ознаки публічної оферти.

Висновки. Останнім часом набули широкого використання договори надання консультаційних послуг – так звані консалтингові договори. В науковій літературі висловлювалась позиція, що договори про надання консультаційних послуг включають в себе юридичні (правові – автор) послуги [226, С. 87-90]. На нашу думку, така категоричність є сумнівною. Слід погодитись, що предметом зобов'язання щодо надання консультаційних послуг можуть бути консультації в сфері права, які, можуть бути також предметом договору надання правових послуг. Проте, між консалтинговим договором та договором надання правових послуг існують відмінності, які не дозволяють їх ототожнювати чи вважати один частиною іншого. Перш за все, предметом договору про надання консультаційних послуг можуть бути тільки консультації, тобто дії фактичного характеру. Договір про надання юридичних послуг може охоплювати дії як фактичного, так і юридичного характеру. Проте, на відміну від договору надання юридичних послуг, предметом консалтингового договору можуть бути консультації в сфері не тільки права.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40. – Ст. 142
2. Цивільний кодекс України : науково-практичн. комент. / За ред. С.О. Харитонова. – Одеса : Юридична література. – 2003. – 1080 с.
3. Романец Ю.В. Общая характеристика договоров оказания юридических услуг (поручение, комиссия, агентирование) / Ю.В. Романец // Законодательство. – 2001. – № 4. – С. 38-43.
4. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

5. Гражданское право : в 2 т. / Под. ред. Е.А. Суханова. – М. : Изд-во БЕК, 1994. – Т.2. – 430 с.
6. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18, № 19-20, № 21-22. – Ст. 144.
7. Смелъчик С. Послуга в цивільному праві // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 3. – С. 105-108.
8. Цивільне право України. Договірні та недоговірні зобов'язання : Навчальний посібник. / С.С. Бичкова, І.А. Бірюков, В.І. Бобрик та ін.; За заг. ред. С.С. Бичкової, – К. : КНТ, 2006. – 498 с.

Павліш Павел Васильович

ПОНЯТТЯ ДОГОВОРУ НАДАННЯ ЮРИДИЧНИХ ПОСЛУГ ТА ЙОГО МІСЦЕ В СИСТЕМІ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВИХ ДОГОВОРІВ

В запропонованій статті розкриваються особливості цивільно-правового регулювання договору надання юридичних послуг за законодавством України та визначається його місце в системі цивільно-правових договорів. При цьому наголошується, що договір про надання юридичних послуг – це договір, за яким одна сторона (особа, що надає послуги) зобов'язується надати кваліфіковану юридичну допомогу іншій стороні (довірителю або призначеній ним особі), яка зобов'язується її оплатити, якщо інше не передбачено законом або договором. При цьому договір про надання юридичних послуг є двостороннім, як правило, сплатним, консенсуальним, каузальним, не є публічним, але містить ознаки публічної оферти.

Ключові слова: договір, послуги, договір про надання послуг, юридичні послуги

Павлиш Павел Владимирович

ПОНЯТИЕ ДОГОВОРА ОБ ОКАЗАНИИ УСЛУГ И ЕГО МЕСТО В СИСТЕМЕ ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВЫХ ДОГОВОРОВ

В предложенной статье раскрываются особенности гражданско-правового регулирования договора об оказании юридических услуг по законодательству Украины и определяется его место в системе гражданско-правовых договоров. При этом акцентируется внимание, что договор об оказании юридических услуг – это договор, по которому одна сторона (лицо, оказывающее услуги) обязуется предоставить квалифицированную юридическую помощь другой стороне (доверителю или указанному им лицу), которое обязуется ее оплатить, если иное не предусмотрено законом или договором. При этом договор об оказании услуг является двусторонним, как правило, оплатным, консенсуальным, каузальным, не является публичным, но содержит признаки публичной оферты.

Ключевые слова: договор, услуги, договор об оказании услуг, юридические услуги

Pavlish Pavel Volodimirovich

THE CONCEPT OF THE LEGAL SERVICES CONTRACT AND ITS PLACE IN THE SYSTEM OF CIVIL CONTRACTS

In the article it is analyzed the features of the civil regulation of the legal services contract under the laws of Ukraine and its place in the system of civil contracts. It is noted that the contract for legal services is a contract in which one party (the person providing the service) agrees to provide qualified legal assistance to another party (the trustee or his designee) who agrees to pay for it, if otherwise is provided by law or contract. The contract for legal services is bilateral, usually onerous, consensual, causal, not public, but has signs of public offer.

Keywords: contract, services, contract to provide services, legal services.